

SÖYLEM

Kuram ve Uygulamalar

Editör: SONNUR AKTAY

Söylem: Kuram ve Uygulamalar adlı bu eser, başta Belarus Devlet Üniversitesi olmak üzere Rusya'nın farklı üniversitelerinde söylem alanında uzman akademisyenler tarafından hazırlanan bilimsel araştırmaların Türkçeye çevirisinden oluşmaktadır. Söylem kavramı, modern bilimsel çalışmalar ve sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinde sıkça kullanılan çok yönlü bir inceleme alanıdır. Dilin yalnızca bir iletişim aracı olmanın ötesine geçerek toplumsal yapıları, kültürel bağlamları ve tarihî süreçleri anlamada temel bir anahtar işlevi gördüğü kabul edilmektedir. Bu bağlamda kitapta yer alan makaleler; çağdaş dilbilimin yanı sıra tarihî söylem, edebiyat, felsefe, psikodilbilim ve kültürlerarası söylem gibi çeşitli konulara değinerek söylem çalışmalarına yönelik kapsamlı bir çerçeve sunmaktadır. Çalışma, Rusya ve Belarus gibi ülkelerdeki akademisyenlerin daha önce Türkçeye kazandırılmamış özgün yaklaşımlarını ortaya koyarak literatüre önemli bir katkı sağlamayı hedeflemektedir. Bu kitap; söylem, dilbilim, metindilbilim, edebiyat, sosyoloji ve psikoloji gibi farklı alanlarda çalışan araştırmacılar için temel bir başvuru kaynağı niteliği taşımaktadır. Çalışmamızın, alandaki boşluğu doldurmasını ve Türk araştırmacılara fayda sağlamasını umut ediyoruz.

ДИСКУРС

SÖYLEM

Kuram ve Uygulamalar

Editör
SONNUR AKTAY

SÖYLEM

Kuram ve Uygulamalar

Editör: SONNUR AKTAY

Dilbilim

ДИСКУРС
SÖYLEM

(Kuram ve Uygulamalar)

Editör
Sonnur AKTAY

ДИСКУРС - SÖYLEM (Kuram ve Uygulamalar)

Editör: Sonnur Aktay

Yayın No.: 5832
Beşeri Bilimler No.: 685
ISBN: 978-625-386-163-6
E-ISBN: 978-625-386-165-0
Basım Sayısı: 1. Basım, Ocak 2025

© Copyright 2025, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Tarkan Kara -erdal@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Sergen Öz -sergen@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Aktay, Sonnur.

ДИСКУРС - Söylem (Kuram ve Uygulamalar) / Sonnur Aktay
1. Basım, XII + 296 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-386-163-6
E-ISBN: 978-625-386-165-0
1. Söylem 2. ДИСКУРС

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.

Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA

Telefon: +90 312 278 50 77 - **Sipariş:** siparis@nobelyayin.com

E-Satış: www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com - www.nobelbilimsel.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Ana Basım Dağıtım, Arkadaş, D&R, Derya Dağıtım, Dost, Kırmızı Kedi, Kita Dağıtım, Kida
Kitap Yayın, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi, Yeryüzü

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	vii
TARİHÎ SÖYLEM BAĞLAMINDA AVRASYA UYGARLIĞININ GELİŞMESİNDE BÜYÜK KAVİMLER GÖÇÜ'NÜN ROLÜ (MURAD ADJİ'NİN TEZİ ÜZERİNE)	1
Marina Alekseyevna Kuryaçaya Çeviren: Zeynep Bağlan Özer	
FOUCAULT'NUN FELSEFİ SÖYLEM KURAMI	8
Victoria Bilge Yılmaz	
ÇAĞDAŞ DİLBİLİMDE SÖYLEM VE SÖYLEM ANALİZİ KAVRAMI ÜZERİNE (GENEL BAKIŞ)	16
Yelena Samiulovna Kubryakova Çeviren: Onur Şahin	
ÇAĞDAŞ DİLBİLİMDE SÖYLEM ARAŞTIRMASININ ANA YÖNLERİ	31
T. A. Ostrovskaya - Z. R. Haçmafova Çeviren: Mariya Sunar	
SÖYLEM: PSIKODİLBİLİM ARAŞTIRMALARIN MEVCUT YÖNELİMLERİ VE GELECEĞİ	38
Nataliya Dmitriyevna Pavlova Çeviren: Emrah Özcan	
DİL FELSEFESİNDE OLAYLAR ZİNCİRİ VE SÖYLEM (SÖYLEMDİLBİLİMİN İLKELERİ)	53
Ye. F. Kirov Çeviren: Sevgi Ilıca	
TEŞVİK EDİCİ SÖYLEMDE ANLAMLARIN ÖRTÜK İFADESİ	77
Alina Maslova Çeviren: Ümmügülsüm Dohman	
SÖYLEM BAĞLAMINDA DİLSEL KİMLİK ÇALIŞMALARI	90
Vladimir İlyiç Karasik Çeviren: Funda Temur	

YABANCI DİL OLARAK RUSÇA ÖĞRETİMİNDE KALİTEYİ ARTIRMA UNSURU BAĞLAMINDA KÜLTÜRLERARASI SÖYLEM	98
Tatjana Pechanjova - Svetlana Snapkowskaja	
Çeviren: Canan Paşalıoğlu	
BELARUS'TA EĞİTİM-ÖĞRETİMİN GELİŞİMİNDE EĞİTİM SÖYLEMİ.....	108
Svetlana Snapkowskaja	
Çeviren: Hacı Bayram Karakurt	
EĞİTİM SİSTEMİNDE “KÜLTÜR-İNSAN/İNSAN-KÜLTÜR” SÖYLEMİ	119
Sviatlana Kolbychava	
Çeviren: Eda H. Tan Metreş	
ÇAĞDAŞ BELARUS EDEBÎ ÜST-SÖYLEMİNDE SÖYLEM UYGULAMASI OLARAK EDEBİYAT SOSYOLOJİSİ	125
Iryna Shauliakova - Barzenka	
Çeviren: Şekip Aktay	
BÜTÜNCÜL ESTETİK ANALİZİ YÖNTEMİ BAĞLAMINDA “ANLATIM-ANLATI-SÖYLEM” TERİMLERİ	134
Siarhei Lebedzeu	
Çeviren: Badegül Can Emir - Halil Yılmaz	
EDEBÎ SÖYLEM ETKENİ OLARAK YAZARIN BENLİĞİ: BİREY MERKEZLİ EDEBİYAT ÇALIŞMALARI.....	151
Anatoliy Andreev	
Çeviren: Pınar Turan Özdemir	
POSTREALİZM BAKIŞ AÇISIYLA TARİHİ YENİDEN ANLAMAK (BERNHARD SCHLİNK'İN OKUYUCU ROMANI ÖRNEĞİNDE).....	163
Volha Novıkava	
Çeviren: Fatma Ataklı Saçak	
XX. YÜZYIL SONU ÖYKÜLERİNDE EDEBÎ SÖYLEM (“KADIN” TEMALİ KISA ÖYKÜ ÖRNEĞİNDE).....	173
Marina Lebedzeva	
Çeviren: Salih Acar	
MODERNİZM DÖNEMİ BELARUS EDEBÎ SÖYLEMİNDE FAUSTVARİCİLİK	195
Tatsiana Suprankova	
Çeviren: Gülhanım Bihter Yetkin	

MİTOPOETİKTE STANDARTLAŞMIŞ MOTİF VE SÖYLEM (WILLIAM BUTLER YEATS'İN ŞİİR SANATI ÜZERİNDEN)	205
Maryna Shoda Çeviren: Turgay Yıldız	
GÜMÜŞ ÇAĞ EDEBİ SÖYLEMİNDE KAPI İMGESİ	221
O. A. Çeçina Çeviren: Fatma Yanıkören	
İNCİL'DEKİ SÜRGÜN/GÖÇ METAFORLARININ ANI SÖYLEMİNDE KULLANIMI ("BİRİNCİ KUŞAK" RUS GÖÇMENLERİNİN ANI METİNLERİ)	227
Tatiana Megrelishvili Çeviren: Nilüfer Denissova	
GOETHE'NİN "FAUST"UNDA İNCİL VE İNCİL SONRASI MİSTİK SÖYLEM	244
Galina Sinilo Çeviren: Mesude Sağıroğlu	
KURUMSAL BİR SÖYLEM TÜRÜ OLARAK DİNİ SÖYLEM.....	265
T. P. Popova Çeviren: Pelin Esen	
ORGANİZASYON KÜLTÜRÜ VE İŞ SÖYLEMİ BAĞLAMINDA "EKONOMİ" KAVRAMININ ÇERÇEVE ANALİZİ.....	274
Aliaksandr Kaspiaruk Çeviren: Hadi Bak	
"BİLGİSAYAR SÖYLEMİ", "İNTERNET SÖYLEMİ", "SANAL SÖYLEM" KAVRAMLARI.....	292
Anna Vladimirovna Zelenovskaya Çeviren: Nurgül Özdemir	

ÖN SÖZ*

Söylem terimi; dilbilim, edebiyat, sosyoloji, psikoloji gibi birçok alanda kullanılan, disiplinlerarası çalışmalarda etraflıca ele alınan zengin ve çok anlamlı bir yapıya sahip olan bir terimdir. Terimin karmaşık yapısı, teorik açıdan farklı disiplinler tarafından yorumlanmasına ve terime farklı anlamlar yüklenmesine yol açmıştır.

Söylem: Kuram ve Uygulamalar başlıklı bu eserin çıkış noktası, karmaşık ve genellikle Batı odaklı çalışmalardan yararlanılarak ele alınan söylem kavramını, farklı bir bakış açısıyla incelemektir. Eserde, bu alandaki Rusça yazılmış araştırmaların Türk literatürüne kazandırılması amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda, Rusya ve Belarus gibi ülkelerin çeşitli üniversitelerinde görev yapan alanında uzman akademisyenlerin çalışmaları Türkiye'deki akademisyenler tarafından Türkçeye çevrilmiş ve kitaba dâhil edilmiştir.

Bu proje Mart 2022'de değerli hocam Prof. Dr. Zeynep Bağlan Özer öncülüğünde başlatılmıştır. Çalışmada çağdaş dilbilim başta olmak üzere söylem, dilbilim, edebiyat, felsefe, psikodilbilim ve kültürlerarası söylem gibi birçok konuya değinilerek bu alandaki çeşitli yaklaşımlara yönelik kapsamlı bir inceleme sunulmaktadır. Söylem, modern bilimin ve sosyal bilimlerin çok yönlü disiplini içinde, dilin sadece iletişim aracı olmanın ötesine geçerek toplumları, kültürel yapıları ve tarihî süreçleri anlamlandırmada nasıl kullanıldığını ortaya koymaktadır. Bu kitap, bu alandaki temel kavramları ve farklı bakış açılarını ele alarak, zengin bir bilgi kaynağı sunmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda temel hedefimiz, Türkçeye çevrilen teorik ve uygulamalı çalışmalarla alandaki boşluğu doldurmaya yardımcı olmaktır. Bu nedenle makale seçimine çok özen gösterilerek kıymetli hocam Prof. Dr. Zeynep Bağlan Özer'le birlikte her bir makale titizlikle incelenmiş ve Türk araştırmacılar tarafından büyük bir dikkatle Türkçeye aktarılmıştır.

Söylem kavramına yönelik çalışmalar her geçen gün artmakta ve alandaki belirsizlik giderek azalmaktadır. Özellikle son yıllarda yapılan bilimsel çalışmalar bu alana olan ilginin ne derece yüksek olduğunu göstermektedir. Bu derece önemli olan bir alanla ilgili temel bilgileri vermek önem arz etmektedir.

Söylem (*fr. discours, ing. discourse, rus. duckypc*) terimi Batıda ilk olarak 1950'li yıllarda Amerikalı dilbilimci Zellig Harris tarafından kullanılmıştır. Bu dönemde, sözlü ifadelerin ötesinde, konuşmalarda verilmek istenen mesajlar

---

* Bu bölümde, S. Aktay'ın (2024) *Rus Dilbiliminde Söylem Kuramı* adlı eserinden yararlanılmıştır.

dikkat çekmeye başlamış ve araştırmacılar, sözlü ve yazılı metinlerin derinlemesine incelenmesine yönelmiştir. Harris, dilbilimci Leonard Bloomfield'in fikirlerinden etkilenmiş ve tümce sınırlarının ötesine geçen bir söylem birimi olduğunu ilk fark eden isim olmuştur. Harris'e göre, söylem sözü oluşturan tümcelerin art arda gelmesidir. Ona göre, söz tümceyi aşan bir birimdir.¹

Dilbilimde söylem, tek bir cümleden daha uzun bir dil birimini ifade eder. Söylem kelimesi Latince "uzak" anlamına gelen *dis-* ön ekinden ve "koşmak" anlamına gelen *currere* kökünden türemiştir. Dolayısıyla söylem "kaçmak" anlamına gelir ve konuşmaların akış biçimini ifade eder.²

Söylemin çıkış noktası, birden fazla cümleden oluşan *karmaşık söz dizimsel bütün* yapıların ve *tümce ötesi birimlerin* incelenmesi sorunsalıdır. Dilbilimde öncelikli olarak konuşmadaki tümce ötesi birimleri ortaya çıkaran ifadelerin mantıksal ve dilbilgisel yönleri ile bu ifadeler arasındaki bağıntılar incelenir.³ Bir dil birimi olarak karmaşık söz dizimsel bütün, bir metnin tematik, leksik, dilbilgisel ve tonlama açısından birleşerek bağımsız olarak oluşturulmuş sözcükler grubudur. Nitekim karmaşık söz dizimsel bütün terimi daha erken dönemde, Rus dilbilimci L. V. Şçerba tarafından 1920'li yılların başlarında farklı söz dizimsel bileşenler (edebî eser, giriş cümlesi yapıları vb.) arasındaki ilişkiyi ifade etmek amacıyla kullanılır.⁴ Şçerba, bu dönemde metnin dil sistemindeki yeri üzerine araştırmalar yapar. Şçerba'ya göre, "*Metin, hayatın belirli bir döneminde, herhangi bir sosyal grup tarafından belirli bir ortamda konuşulan ve anlaşılan her şeyin bütünüdür.*"⁵

Söylemi bir inceleme nesnesi olarak gören yaklaşımlardan ilki yapısalcılıktır. Yapısalcılık, semiyoloji ve dilbilim arasında işleyen entelektüel bir gelenektir. Yapısalcılık, "anlam üreten insan üzerine" vurgu yapar ve dilbilim sahasında da bir gösteren-gösterilen sistemi olduğunu kabul eder.⁶

Dilbilim ve antropoloji bağlamında söylem, yapısalcı anlayış çerçevesinde yapı ile açıklanır. Yapısalcılara göre söylemlerin arkasında her zaman yapı vardır. Günümüzde söylem teorileri Saussurecü dil sistemini kabul etse de bütün söylemlerin ardında tek ve genel bir sistem olduğu fikrini reddeder.⁷

¹ Günay, D. (2018). *Söylem Çözümlemesi*. İstanbul: Papatya Bilim, s. 25-33.

² Drid, T. (2010). Discourse analysis: key concepts and perspectives, s. 20. https://www.researchgate.net/publication/282184078_DISCOURSE_ANALYSIS_KEY_CONCEPTS_AND_PERSPECTIVES

³ Figurovskiy, İ. A. (1974). Osnovniye napravleniya v issledovaniyah sintaksisa svyaznogo teksta. *Lingvistika teksta*. Materialı nauçnoy konf. Ç. II. M.: MGPIİYA im. M. Toreza, s. 109.

⁴ Şçerba, L. V. (1974). *Yazıkovaya sistema i reçevaya deyatelnost*. Leningrad: NAUKA, s. 97.

⁵ Age., s. 10

⁶ Sözen, E. (2017). *Söylem- Belirsizlik, Mübadele, Bilgi/Güç Refleksitive*. İstanbul: Profil Kitap, s. 42.

⁷ Age., s. 45.

Görüldüğü gibi, bilim insanlarının ortak paydada buluştuğu nokta, gerçeğe ulaşmanın her türlü oluşumun altındaki yapıyı anlamak ve anlamlandırmaktan geçtiğidir. Aynı zamanda dilbilimin temel inceleme nesnesi olarak görülen dilin farklı açılardan incelenmesi gerektiği konusu önem teşkil etmektedir.

Söylem kavramına yön veren bir diğer kuramcı Rus filozof ve edebiyat teorisini Mihail Bahtin'dir. Saussure'le birlikte Bahtin'in de söylem kuramına olan katkısı ayrıca ele alınmalıdır. Bahtin'in sözce, metin, diyalog, iletişim gibi kavramlar hakkındaki felsefi görüşleri birçok araştırmacı tarafından benimsenmiş ve temel kaynak olarak görülmüştür. Bahtin'in sözceleme kuramı, söylem kuramının başlangıç noktalarından biridir. Bahtin'e göre, "*Bir sözce olarak metin, nesnel dünyanın öznel bir yansımasıdır. Bir şeyi yansıtan bir bilinç ifadesidir. Bu sebeple metin her türlü sosyal bilimlerin başlangıç noktasıdır. ...Her ifadenin bir yazarı ve muhatabı vardır. İletişim sürecinde yazar fikrini belirtirken hitap ettiği kişiyi göz önünde bulundurmalı, onun görüşünü, inancını, ön yargılarını, olay hakkındaki farkındalığını ve bilgisini dikkate almalıdır. Çünkü analiz edilen metin ile esasta var olan metne yanıt olarak ortaya çıkan ifade arasında özel türden bir diyalog meydana gelir. Bu duruma iki metnin buluşması da denebilir. Tamamlanmış metin ve yaratılmakta olan tepki metni yani iki öznenin, iki yazarın buluşması söz konusudur.*"⁸

Bahtin, metni canlı bir varlık olarak görmekte ve yazarla okur arasında bir etkileşim olduğunu belirtmektedir. Ona göre yazar ve okur olarak iki öznenin iletişimi kaçınılmazdır. Çünkü sunulan ifade muhataba cevap hakkı doğurmaktadır.

Rusya'daki söylem çalışmalarının seyri *Moskova* ve *Volgograd* olmak üzere iki ekol üzerinden ilerlemektedir. Moskova ekolü V. İ. Tyupa ve *Diskurs* adlı dergide görev alan araştırmacıların çalışmalarına dayanır. Bu ekol, söylemi tıpkı T. Van Dijk⁹ gibi "iletişimsel bir olgu" olarak tanımlar. Bu bağlamda söylemin üç yönü vurgulanır: *Yaratıcı* (iletişimsel girişimin öznesi yazardır); *göndergesel* (bir ifadenin özne-anlam tarafı); *alıcı* (muhatabı).¹⁰ Volgograd ekolü ise N. D. Arutyunova tarafından yapılan söylem tanımına dayanır. Ona göre, söylem dil dışı, pragmatik, sosyokültürel, psikolojik vb. faktörlerle birlikte tutarlı metindir.

⁸ Bahtin, M. M. (1986). *Eстетика словесного творчества*. Moskva: İskusst-vo, ss. 467,477,484.

⁹ Bk. van Dijk T. A. (2006). "Discourse, context and cognition". *Discourse studies*, Vol 8 (1), 159-177.

¹⁰ Bajenova, YE. İ. (2018). Diskurs kak obyekt lingvističeskogo issledovaniya: printsipy postroyeniya diskursivnyh obrazovaniy, analiz strukturno-semantičeskih i grammatičeskih svyazey v diskurse. *Obščeye i prikladnoye yazıkoznaniye*, № 3 (63), s. 25. <https://cyber leninka.ru/article/n/diskurs-kak-obyekt-lingvisticheskogo-issledovaniya-printsipy-postroyeniya-diskursivnyh-obrazovaniy-analiz-strukturno-semanticheskih-i>

İnsan etkileşiminde ve bilinç mekanizmalarında (bilişsel süreçlerde)¹¹ bir bileşen olarak yer alan konuşma, sosyal eylem olarak kabul edilir. Yani söylem, “hayatın içine dâhil olmuş” konuşmadır.¹² Rusya’da N. D. Arutyunova, V. G. Borbotko, V. İ. Karasik, YU. N. Karaulov, V. Çernyavskaya, G. Slişkin, A. A. Kibrik, M. L. Makarov, A. V. Olyaniç, YU. S. Stepanov gibi dilbilimciler söylem konusunda çalışan araştırmacıların başında gelir.

Türkiye’de yapılan çalışmalar da artmakta ve bu alana yönelim hız kazanmaktadır. Önemli çalışmalara değinmek gerekirse, Aymil Doğan’ın “Sözlü ve Yazılı Çeviri Odaklı Söylem Çözümlemesi” (2022) başlıklı çalışması söylem çözümlemesinin gelişim sürecini, eleştirel söylem çözümlemesinde kavram ve terim sorunsalını çeviribilim çalışmalarından örneklerle ele aldığı önemli bir eserdir. Günay, “Söylem Çözümlemesi” eseriyle disiplinlerarası bağlamda söylem kavramını ele almıştır. Söylemi gerek terminolojik açıdan gerekse de diğer disiplinlerle olan ilişkisi çerçevesinde farklı kuramcıların teorik yaklaşımlarıyla oldukça geniş bir biçimde vermektedir. Bu çalışma söylem alanında uzmanlaşan araştırmacıların başvurabileceği temel ve Türkiye’deki ilk kaynaklar arasındadır. Batıda yürütülen incelemelerin, akımların ve ekollerin bir arada bulunduğu bu kitap “Söylem nedir?”, “Söylem çözümlemesi nasıl yapılır?”, “Farklı kuram ve kuramcılar hangileridir?”, “Söylemin özellikleri ve diğer disiplinlerle olan ilişkisi nasıldır?” sorularına cevap aramaktadır.

Ömer Özer’in eleştirel söylem çözümlemesi konusunda kaleme aldığı bilimsel çalışmalar, bu alana yön veren öncü araştırmalardandır. *Haber Söylem İdeoloji/Eleştirel Söylem Çözümlemeleri* başlıklı çalışmasının konusu eleştirel haber araştırmalarıdır. Özer’e göre eleştirel haber araştırmaları kültürel çalışmalar, eleştirel söylem çözümlemesi ve eleştirel dilbilim çerçevesinde yapılmaktadır.¹³ Özer kitabın eleştirel söylem çözümlemesi başlığı altında T. A. van Dijk’in eleştirel söylem çözümlemesi modelini tanıtmış ve çözümleme örnekleriyle ne şekli lde uygulandığını göstermiştir. Bu çalışma söylem analizinde haber metinlerinde kullanılan sözcüklerin, cümle yapılarının, haber hikâyelerinin yapısının önemini bizlere göstermektedir.

Verilen eserler dışında söylem konulu akademik çalışmaların sayısı oldukça fazladır. Yazılan kitap, makale, yüksek lisans ve doktora tezleri bu alana olan ilgiyi göstermektedir.

---

¹¹ Bk. Kibrik, A. A. (2003). *Analiz diskursa v kognitivnoy perspektive*. Dissertatsiya v vide nauçnogo doklada, sostavlenaya na osnove opublikovannih rabot, predstavlenaya k zaşçite na soiskaniye uçenoy stepeni doktora filologičeskih nauk, Moskva: Rossiyskaya akademiya nauk institut yazıkoznaniya.

¹² Arutyunova, N. D. (2002). *Diskurs. Reç. Lingvističeskiy entsiklopedičeskiy slovar*. M.: Bolşaya Rossiyskaya entsiklopediya, s. 137.

¹³ Özer, Ö. (2011). *Haber Söylem İdeoloji / Eleştirel Söylem Çözümlemeleri*. Konya: Literatürk, s. 23.

Türkiye’deki çalışmalara bakıldığında çoğunlukla Batı temelli araştırmalar öncülüğünde incelemelerin yürütüldüğü görölmektedir. Bu durum, alana yön veren kuramcıların başında van Dijk, M. Foucault, N. Fairclough, R. Wodak ve A. J. Greimas gibi isimlerin gelmesi nedeniyle normal kabul edilmektedir. Ancak bu eser, adı geçen kuramcılarının yanı sıra Rusça hazırlanmış çalışmalardan da yararlanmayı amaçlamaktadır. Türkiye’de bu konuda yazılan çalışmalar sınırlıdır. Bu bağlamda, *Söylem: Kuram ve Uygulamalar* başlıklı bu eseri, Rusça kaleme alınmış makalelerden oluşan ve tarihî söylem, dilbilim, edebiyat, felsefe, psikodilbilim ve kültürlerarası söylem gibi konuları içeren, bu alanda şimdiiye kadar hazırlanmış en kapsamlı çalışmalardan biri olarak nitelendirmek yanlış olmayacaktır.

Moskova Devlet Üniversitesi, Belarus Devlet Üniversitesi, Puşkin Rus Dili Devlet Enstitüsü, Gürcistan Teknik Üniversitesi gibi yurt dışından birçok üniversitenin değerleri akademisyenlerine akademik çalışmalarını bizimle paylaşarak iş birliği yapma fırsatı sundukları için teşekkür ederim. Bununla birlikte makalelerin Türkçe çevirisine katkı sağlayan ve özgün kitap bölümüyle katkıda bulunan Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Anadolu Üniversitesi, Akdeniz Üniversitesi, Millî Savunma Üniversitesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Akdeniz Üniversitesi, Atatürk Üniversitesi, Artvin Çoruh Üniversitesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Kafkas Üniversitesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Hitit Üniversitesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Trakya Üniversitesi, Ordu Üniversitesi gibi birçok yükseköğretim ve kamu kuruluşundan değerli akademisyenlere teşekkür ediyorum.

Kitabın her aşamasında katkıda bulunan, her zaman yanımda olan ve desteğini her zaman üzerimde hissettiğim kıymetli hocam Prof. Dr. Zeynep Bağlan Özer’e gönülden teşekkür ederim.

Söylem, söylem analizi, metin, metindilbilim alanları başta olmak üzere söylem disiplini ile ilgilenen farklı alanlardan araştırmacıların yararlanabileceği bu çalışmanın, ülkemiz için faydalı bir kaynak olmasını umut ediyorum.

Dr. Sonnur Aktay

Eskişehir/2024

TARİHÎ SÖYLEM BAĞLAMINDA AVRASYA UYGARLIĞININ GELİŞMESİNDE BÜYÜK KAVİMLER GÖÇÜ'NÜN ROLÜ (Murad Adji'nin Tezi Üzerine)

Marina Alekseyevna Kuryaçaya*

Çeviren: Zeynep Bağlan Özer**

Öz

Rusya'nın dünya tarihindeki yerini yeniden tanımlayan araştırmalar günümüzde özellikle önem taşımaktadır. Bu araştırmalar arasında tarihî coğrafya alanında uzman olan Murad Adji'nin Türklerin vatanı Altay'da 2000 yıl önce meydana gelen Büyük Kavimler Göçü ile ilgili ortaya koyduğu tezi dikkat çekmektedir. Çalışmalarında Avrasya ve Kuzey Afrika'nın ruhani ve maddi kültürünün oluşmasında Büyük Kavimler Göçü'nün etkisi gösterilmektedir. Bu tezin Doğu ile Batı arasındaki iletişimde birleştirici bir unsur olabileceği düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: *Büyük Kavimler Göçü, Türkler, Murad Adji, Tengricilik, Deşt-i Kıpçak, Altay, Avrasya.*

Rusya'nın bir Avrasya uygarlığı olarak algılanması ve tanımlanması, Avrasya'nın tarihî ve coğrafi mekânlarında özel bir yere sahip olduğu konusu bilim dünyasına 2020'li yıllarında girmiştir. Geleneksel Avrasyacılığın temsilcileri olarak tanınan N.S. Trubetskoy, P.N. Savitski, G.V. Florovski, S.S. Suvçinski, N.N. Alekseyev, G.V. Vernadski ve L.V. Karsavin gibi aydınların ve Rus göçmenlerinin oluşturduğu toplumbilim alanındaki tezlerde bu fikir yaygın olarak geliştiriliyordu (Sizemskaya, 2020).

Onlar, “Roma-Cermen dünyasına” ait olmayan merkezî ve belirgin rolü olan Avrasyalı Rusya'nın önemini öne çıkararak “Roma-Cermen kültürüne bağlılığını ortadan kaldırma”, “Avrupa” modeli” ve “Avrupalılaştırma kâbusu-

---

* Murad Adji resmî internet sitesi baş editörü. E-posta: markura@mail.ru
Orijinal Makale: *Роль Великого переселения народов в становлении евразийской цивилизации (по материалам работ Мурада Аджи)*

** Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Slav Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, E-posta: bağlan.ozer@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3868-7632

nun” kör taklidine engel olma gücüne sahip olduğunu düşündüler.” (Kefeli, 2021).

Onların bu fikirleri 80’li yıllarda Sovyetler Birliği’nde tarihî coğrafyacı L.N. Gumilev’in çalışmaları sayesinde yeni bir çehre kazanmıştır (Lavrov, 1993: 7-19).

XX. yüzyılın sonlarına doğru Avrasya kavramı bazı siyasetçi ve ekonomistlerin özel ilgi alanına girmiştir. Bu bağlamda XXI. yüzyılda zamanı geldiği düşünülen ve uygulanmak üzere devasa kurumlar ve uluslararası projeler ortaya çıkmıştır. Bu projelere katılanların ilgisi öncelikle iktisadi ve siyasî alanlara yönelikti (Vinokurov, 2013). Avrasya’nın bütünleşmesi söz konusuysen, müellifler “Avrasya” kavramına “eski Sovyet ve Rus Avrasyacılığı tezinin” çizdiği sınırların dışına çıkarak kendi fikirlerini ortaya koymaktadırlar (Karaganov, 2017).

Bu bağlamda sadece Rusya’nın değil, Avrupa’nın da dünya tarihindeki yerini yeniden tanımlama imkânı sunan bu araştırmalar özellikle önem taşımaktadır. Avrupa uygarlığının farklı tarihî ve coğrafi ekseninde tanımlanan bu tür araştırmalara Murad Adji’nin (1944-2018) eserleri de dâhildir. Türk dünyası araştırmacısı olarak tanınan müellifin eserlerinden biri olan “Asyalı Avrupa” adlı eser bu teze ilgili geniş bilgiler sunmaktadır (Adji, 2006).

Murad Adji, bilimsel kaynaklara dayanarak 2000 yıl önce Altay’da meydana gelen Büyük Kavimler Göçü’nü tezini mehzaz olarak değerlendirmektedir (Kuryaçaya, 2022).

Bu teze göre, Büyük Kavimler Göçü olarak adlandırılan ve genel olarak Avrupa ile ilişkilendirilen kitlenin göçü Asya’dan başlamaktadır.

Bu göç, milattan önce Türklerin vatanı olarak bilinen Altay’dan başlanmıştır.¹

MÖ I. yüzyılda açılan ilk göç yollarının güzergâhları Kuzey Hindistan, Hindişin, Orta ve Yakın Doğu bölgelerinden geçmiş, onların tarihi ve kültüründe önemli izleri bırakmıştır. Sonra bu harekât Avrasya bozkırlarına doğru yönelmiş ve I. yüzyılın başlarında bu muazzam sürece farklı kabileleri ve halkları da katarak Avrupa’ya ulaşmıştır. Bununla birlikte Türklerin bir halk olarak meydana çıkma süreci de devam ediyordu.

¹ Kadim Altay’ı konuşurken, M. Adji bu bölgenin sınırları ve genişliği ile ilgili önemli unsurları vurgulamaktadır. Güney Sibirya’nın tamamı, doğuda Baykal Gölü, batıda Pamir dağlarıyla güneyden Tibet’e kadar uzanan bu çok büyük dağlık ülke Altay olarak adlandırılıyordu. Çağdaş haritalar o dönemin izlerini muhafaza etmektedir: Araştırmacının tezine göre, Kadim Altay ve Sibirya’da Avrasya’nın maddi ve manevi kültürünü değiştiren hadiseler bu topraklarda başlamıştır.

Sürecin kendisi yüzyıllar boyunca devam etmiş ve Kadim Altay'da oluşan **güçlü bir iktisadi temel** sayesinde mümkün olmuştur. Özünde bu, Avrasya'nın planlı olarak belenmesi ve bakir topraklara yerleşilmesi neticesinde uygarlığın yeni bir yapıyla ortaya çıkmasıdır. Bu durumda Türklerin yeni topraklara yerleşmesi ve kültürlerinin yayılması ile devam eden süreç sonraki harekâtlara yön veriyordu.

Buradan hareketle Avrupa'ya ulaşan Büyük Kavimler Göçü'nün **başlangıcı** 375 yılı sayılır. Altay'da oluşan bu harekâtın **tamamlanmış** olması aslında fa-
zın başlangıcını işaret etmektedir.

Türklerin hayat tarzı ve iktisadi faaliyetlerini araştıran Adji, Türklerin gö-
cebe olmadığını defalarca ifade etmiştir. Ekonominin temeli sağlam bir “demir”
işletmeciliğinin asıl ve tali anlamlarıyla inşa edilmişti. Demir çağının başlamış
olmasına rağmen bütün dünyada demir sadece değerli bir metal olarak kalmaya
devam ediyordu. Altay'da ise demir üretimi bolca yapıyordu.

Altay'da **dökme demir** imalatı milattan çok önce başlamıştı. Avrupa ise bu
zanaatı ancak geç Orta Çağ'da öğrenmişti. Zengin demir kaynakları ve yeni
işletme yöntemleri Kadim Altay'daki bilim ve teknik devrinin öncülüğünü oluş-
turmuştur.

Bu dönemde temelinde demir bulunan silahlar, at koşumları, çeşitli araçlar
ve **taşitlar** gibi onlarca keşif ortaya çıkmıştı. Kadim Türkler atı eyerleyerek
dünyada eşi ve emsali olmayan süvariye meydana getirdiler. Demirden yapılan
silah, zırh ve at koşum takımları onları yenilmez yapmıştı. Kadim Altay'da
meydana çıkan yeni teknolojiler ve keşifler hayat kalitesinin her alanda yüksel-
mesine imkân sağlamıştı.

Bilim dünyasında demografik patlama olarak adlandırılan nüfus sayısının
artmasına da iktisadi yükseliş vesile olmuştur. MÖ I. yüzyılda yer alan demog-
rafik patlama, hayatı sürdürebilmek için bozkırlara çıkış ve bozkırın keşfi için
yeni bölgelerin arayışına yol açmıştır. Bu dönemde yeni yollar, kanallar, köprü-
ler, geçitler, nizamiyeler, gümrükler, köyler ve şehirlerin inşası birlikte yapı-
lıyordu yani günümüzde altyapı olarak adlandırılan yapıların temeli atılıyordu.
Büyük Bozkıra ancak yüksek kültüre sahip insanların çıkabildiği aşikârdır.
Bozkırdaki şehir hayat tarzını bu insanlar getirmişlerdir. Şehirlerde zanaatkârlar,
kuyumcular, dokumacılar, terziler, tezyinatçılar, halıcılar, demirciler, çömlekçi-
ler ve diğer ustalar yaşıyorlardı. Kadim ustaların ürünleri bugüne kadar muhafa-
za edilmiştir. Arkeologlar defalarca bu bulgulara rastlıyordu. Onlara ait olan eşi
emsaî olmayan ürünleri karıştıramazsınız: malzemesi, şekli, nakışları ve oyaları
kendilerine hastır. Bu eserler bugün dünyanın en büyük müzelerinde sergilen-

mektedir. Meselâ, Ermitaj'ın Altın hazinesinde Hun dönemi altın sanatının şaheserleri takdim edilmektedir. Bu ürünler Büyük Milletler Göçü devrini temsil etmektedir. Bu durum Batı'nın uydurduğu ve savunduğu “göçebe teorileri” ile uyuşmuyor. Altay'dan gelenler Avrasya'ya yetilerini, bilgilerini, zengin tecrübelerini ve geleneklerini taşıdılar. Dünya, Türklerin keşiflerini benimsedi yani yeniden keşfetmedi. İşte bu durum o zamanlar için önemli bir aşamayı: insanlığı ileriye götüren paylaşım olgusudur. Hayvancılık, atçılık, tarım, metalürji, çiftçilik, silah yapımı, inşaat, mimari ve günlük hayatın her yerinde bu “takasın” izleri vardır (Adji, 2019: 277).

V. yüzyıla doğru Altay'dan yayılarak Avrasya'nın batı sınırlarına kadar yerleşen Türkler yeni vatanları olan Avrupa'da kendilerini sağlama alacak bir şekilde yerleştiler. Erken Orta Çağ tarihine **Hunlar** adıyla girerek, Türkler güçlü kanunları ve sert hayat tarzlarıyla muazzam bir devlet kurdular.² Devletin hâkimiyeti hakanlara aitti.

Hâkimiyetin ilkesi olan **dinî tolerans** Türk hükümdarlarının yönetimini farklı kılıyordu hatta bu Türk toplumunun en önemli özelliği idi. Araştırmacıya göre, bununla birlikte “*Türk toplumunda yaşayan insanlar hatta hükümdar da olsa hiçbir sebeple dinî hayata yani ruhban sınıfına karışmıyordu. Türklerin dünyasında ikili hâkimiyet yer alabiliyordu.*” (Adji, 2019: 81) Bu özellik devlet yapısının karakteristik çizgisiydi: “*Türk toplumunda ruhban ve halk olarak ayrılan hâkimiyetin iki dalı vardı. Kadim Altaylıların yeni toprakların keşfine başlamalarından itibaren, ta Ari dönemlerinden beri durum öyleydi. Göçün kitle harekâtı hâline gelerek zirveye yani Büyük Kavimler Göçü'ne ulaşmasından sonra da böyle devam ediyordu.*” (Adji, 2019: 189-190).

Türklerin dinî geleneği Altay'da yaklaşık milâttan önce beşinci yüzyılda oluşmuş, başlangıcı ise asırlar katmanında kaybolmuştur. Onların eşi emsali olmayan ruhani bir kültürü vardı. Türkler dünyanın yaratıcısı olan Gök Tanrı'ya inanıyorlardı. (Türklerin dinî anlayışını konuşurken, çağdaş bilim Tengricilik terimini kullanmaktadır). Bu inancın simgesi eşit kenarlı haç idi. **Eşit kenarlı haç Tek merkezden dünyanın dört tarafına yayılan Tanrı'nın nurunu ışıret etmektedir.**

² Adji'nin belirttiğine göre, tarihî vatani Altay olan Türkler için “Hun” adı sadece çok sayıda mevcut adlardan biridir: “*Osmanlı Türklerinin de Hun olarak adlandırıldığı kadim ve Orta Çağ vakâ-nîvisleri biliniyordu. Kronik müellifleri kabûlelerin farklı adlandırmalarına rağmen gelenlerin tek halkın mensupları, yani Türkler olduğunu çok iyi anlıyorlardı.*” (Adji, 2019: 329). Yazar şöyle diyor: “*Hunlara dair tarihte yer alan bilgiler çok karışıktır. Türklerin onlarca adlandırmaları olduğu çok iyi bilinmektedir: Çin'deki Hunnu'dan Rusya'daki Polovetsler. Adlandırmalardaki yapay olarak oluşturulan bu kaotik durum parçalanmış ve hiç kimseye, hiçbir yere hesap vermeyen, sadece saldırılar sayesinde yaşayan bozkır kabûlelerin varlığının 'ispatıdır'. Ama olgular tamamen farklı şeyler ifade ediyor.*” (Adji, 2017: 60).

Kadim dönemde hâkim olan ortak inanç Altay'ın etnik olarak farklı kabilelerini birleştiriyordu. Onlar müttefikti ve **Tektanrıçılık** olarak bilinen yeni ruhani kültürün temsilcileri oldular. Böylece Büyük Kavimler Göçü sayesinde Gök Tanrı inancı, Kuzey Afrika'ya dahi ulaşarak bütün Avrasya kıtasına yayılmıştır. Birbirine benzemeyen ama aynı inanca bağlı ve aynı dili konuşan halkların ittifakı oluşmuştu. Zamanla “Türk” adı dinî bir özellik kazanmış, Türk dünyasını oluşturan ve farklı antropolojik özelliklere sahip insanların ruhani birliğini temsil eder olmuştu. Bu birliği vurgulayarak müellif şöyle yazar:

Dil hiçbir zaman farklı halkların ittifaklarında birleştiren bir unsur olmamıştır. Kadim zamanlardan beri halkları birleştiren unsur fikir, amaç ve inanç idi. Meselâ, Kadim Altay'ın kabileleri Gök Tengri'nin kudretine inanarak birleşmişler ve kendilerini Türk olarak adlandırmışlardır. Sadece seçilmişlerin anladığı lehçeler üstü yani Edebi Kadim Türk dili bu zamanlarda oluşmaya başlamıştı. İnanç konusunda daha başarılı olabilmek için din görevlileri bir nevi canlı “kılavuzdu”, onlar halk diline dönüşen dil modelleri hazırlıyorlardı. Ama her şey ibadet dilinden başlıyordu. Başka bir deyişle, Türkler ruhani kültürü gelecek müttefikleri ve dindaşları için daha anlaşılır ve erişilir bir hâle getiriyorlardı. Farklı halkları birleştirebilmede dinin gücü küçümsenemez. Bu konuda Türklere rakip olan yoktur (Adji, 2016: 44).

Tüm Türklerin son hakanı V. yüzyılda yaşayan Atilla idi. 453 yılında Atilla'nın ölümünden sonra imparatorluğun çöküşünü getiren ihtilaflar alevlendi. Fakat Türkler tarih sahnesini terk etmediler. Avrasya'nın birçok ülke ve devletleri Türklerin hâkim olduğu mekânlarda oluştu. Erken Orta Çağ tarihi onlardan başlamaktadır.

Türk kültürü Milletlerin Büyük Göçü sayesinde Hristiyanlık ve İslam dâhil dünya dinleri ve akımlarının oluşumunu önemli ölçüde etkilemiş ve insanlığın mirasını oluşturmuştur. Doğu ve Batı'yı ruhani ve maddi alanlarda eşi emsali olmayan mirasıyla zenginleştirerek Avrasya'nın yeni tarihinin inşa edildiği yapısının temelini atmıştır.

Avusturya, Azerbaycan, Ermenistan, Bulgaristan, Macaristan, Almanya, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Rusya, Türkmenistan, Ukrayna ve pek çok diğer çağdaş devletlerin tarihi buna en iyi örneği teşkil edebilir. Altay'da 2000 yıl önce oluşan Büyük Kavimler Göçü onların tarihinde çok belirgin izler bırakmıştır.

Elbette, bu sıralamada Rusya tamamen çok özel bir yer tutuyor. Murad Adji'nin tezine göre, Rusya tarihi IX. yüzyıldan ve Kiev Rusya'sından başlamıyor: kökleri de Avrupa'da değil, çok daha eskiye dayanmaktadır.

Bu yaklaşım tam anlamıyla Rusya tarihinin bütün ufkunu kaplıyor ve genişletiyor çünkü tarihini Kadim Altay'dan başlatıyor.

Araştırmacının tezine göre, Rusya öncesinde bu bölgede sınırları sonraki Rusya İmparatorluğu'nun sınırlarına nerdeyse tetabuk eden Deşt-i Kıpçak (Büyük Bozkır veya Polovets Bozkırı) devleti vardı. Burada Türkler yaşıyorlardı. Bugünkü Başkurt, Kazak, Kırgız, Kumuk, Nogay, Tatar, Ukrayna ve çağdaş Rusların bir kısmı da dâhil diğer Türk halklarının ataları yaşıyordu. Büyük Kavimler Göçü sürecinde Türkler tarafından belenmiş Büyük Bozkır Kiev Rusya'sına ve diğer Orta Çağ ülkelerinin başlangıcına vesile olmuştu. Dolayısıyla araştırmacının tezinde Rusya, Roma-Cetmen dünyasına karşıt ayrı bir mekân olarak değil, Batı ve Doğu'yu bağlayan bir halka olarak betimlenmektedir.

Bilim insanının fikirleri Avrupa uygarlığı olgusunu farklı ve alışılmadık bakış açısıyla inceleme fırsatını tanıyor. Bu da Altay'da oluşan Büyük Kavimler Göçü'nün çapını ve genel olarak Roma-Cermen dünyasının faaliyetleri ile bağdaştırılan iktisadi ve kültürel değişim ve dönüşümlerinin etkisini farklı değerlendirmeyi imkân sağlıyor.

Murad Adji'nin tarihî söyleminin Avrupa ve Asya ülkelerinin meselelerini tamamen farklı felsefi ve dünya görüşü seviyesine getireceğini ve Avrasya konusu bağlamında yeni araştırma alanlarının gelişmesine önemli vesile sağlayacağını ümit ediyoruz. Bu yeni yaklaşım çok eksenli dünyanın şartlarında insanlığın birleşmesini güçlendirmek doğrultusunda önemli stratejiler ortaya koymaya faydalı olabilir.

KAYNAKÇA

- Adji, M. (1991). Problema etniçeskoy samoidentifikatsii v obşçegosudarstvennoy strükture naseleniya SSSR (na primere kumikov). *Mejdunarodnyj simpozium 'Pravo i etnos'. Materiali dlya obsujdeniya*. Golitsino, 1-5 oktyabrya 1991 g. M., 141-149.
- Adji, M. (1994). *Polin Polovetskogo polya: İz rodoslovnoy kumikov, karaçayevtsev, balkartsev, kazakov, kazahov, tatar, çuvaşey, yakutov, gagauzov, krımskih tatar, çasti russkih, ukraintsev i drugih narodov, veduşçih svoje naçalo ot tyurkskogo (kipçakskogo) kornya i zabıvşih ego*. Moskva: TOO "PİK - Kontekst".
- Adji, M. (1998). *Evropa. Tyurki. Velikaya Step*. Moskva: Mısl.
- Adji, M. (2004). *Tyurki i mir: sokrovennaya istoriya*. Moskva: AST.
- Adji, M. (2006). *Aziatskaya Evropa*. Moskva: OOO "İzdatelstvo AST".
- Adji, M. (2015). *İstoriya tyurkov. Takimi znali nas*. Moskva: AST.
- Adji, M. (2016). *Saga o Velikoy Stepi*. Moskva: AST.
- Adji, M. (2017). *Velikoye pereseleniye narodov (toçka zreniya)*. *Vestnik tyurkskogo mira*. № 1 (11), 51 -70.

- Adji, M. (2019). *Svyatoy Georgiy i gunni*. Moskva: AST.
- Adji, M. (2021). Büyük Kavimler Göçü ve *Metindilbilim* (Великое переселение народов и лингвотекстология). *Metindilbilim (Tarih-Kuram-Uygulama)* (Ed. Prof. Dr. Zeynep Bağlan Özer, Doç. Dr. Fatih Yarıcı, Dr. Şekip Aktay), İstanbul: DOĞU KİTABEVİ, 13-36.
- Adji, M. (2022). *Saga o Drevnem Altaye i Velikoy Stepi*. Moskva: Direkt-Media.
- Davidova, A. V. (1985). *Ívolginskiy kompleks (gorodişçe i mogilnik) - pamyatnik hunnu v Zabaykalye*. L.: İzdatelstvo LGU.
- Davidova, A. V., Şilov, V. P. (1953). K voprosu o zemledelii u gunnov. *Vestnik drevney istorii*. № 2, 193 -201.
- İnostranstsev, K. (1926). *Hunnu i Gunni: (Razbor teoriy o proishojdenii naroda hunnu kitayskih letopisey, o proishojdenii yevropeyskih gunnov i o vzaimnih otnoşeniyah etih dvuh narodov)*. L.: Leningradskiy institut jivih vostoçnih yazıkov.
- Karaganov, S.A. (2017). Ot povorota na Vostok k Bolşoy Evrazii. Rossiya v globalnoy politike. <https://globalaffairs.ru/articles/ot-povorota-na-vostok-k-bolshoj-evrazii/> (Erişim tarihi: 09.06.2023).
- Kefeli, İ.F. (2021). Evraziyskaya tsivilizatsiya: ot idei k sovremennomu diskursu. *Evraziyskaya integratsiya: ekonomika, pravo, politika*. № 2, 12- 25.
- Kuryaçaya, M.A. (2022). Evraziystvo v kontekste istoriko-geografiçeskoj kontseptsii Murada Adji. *Kazanskiy mejdunarodny kongress evraziyskoj integratsii. Materiali kongressa*. Sost. R. A. Şageyeva. Kazan: Meditsina, 130-140.
- Lavrov, S.B. (1993). *L. N. Gumilev i evraziystvo. Gumilev L. N. Ritmi Evrazii: epohi i tsivilizatsii*. Moskva: Progress.
- Muzafarova, N.İ. (2022). Filososfskaya paradigma kulturno-ekonomiçeskih osnov v islamskoj interpretatsii. *Vestnik ekonomiki, prava i sotsiologii*. № 3, 197-201.
- Sizemskaya, İ.N. (2020). Evroziystvo: istoriosofskiye prozreniya i preduprejdaniya. *Problemi tsivilizatsionnogo razvitiya*. T. 2, № 1, s. 68- 84.
- Vinokurov, YE. YU. Pragmatiçeskoye yevraziystvo. *Rossiya v globalnoy politike*. 2 (11), mart-aprel, 49-58.
- Vodyasov, YE, V., Zaytseva, O.V. Drevneyskiye pamyatniki çernoy metallurgii v Gornom Altaye: noviye danniy e iz dolini r. YUstid. *Sibirskiy e istoriçeskiye issledovaniya*. № 2, 125- 147.